

РОЛЬ ТНК В СУЧАСНІЙ СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Анотація. Одним з основних джерел глобалізації є феномен транснаціоналізації, у рамках якого велика частина виробництва, споживання, експорту, імпорту і доходу країни значною мірою залежить від рішень міжнародних центрів за межами даної держави. Як головні сили тут виступають ТНК, що самі є одночасно і результатом і головними учасниками інтернаціоналізації. Транснаціоналізація - це новий етап, що являє собою процес посилення світової інтеграції в результаті глобальних операцій ТНК.

Ключові слова: інвестиції, міжнародні економічні відносини, транснаціональні корпорації (ТНК), транснаціоналізація.

Anotation: One of the main sources of globalization is the transnationalization phenomenon, in which most of the production, consumption, exports, imports and income of the country largely depend on making international centers outside the State. As the main forces there are the transnational corporations, which are both the result and the main participants of internationalization. Transnationalization is a new stage, which is the process of the global integration strengthening of operations as a result of global transnational corporations operations.

Key words: investments, international economic relations, transnational corporations (TNCs), transnationalization.

Аннотация. Одним из основных источников глобализации является феномен транснационализации, в рамках которого большая часть производства, потребления, экспорта, импорта и дохода страны в значительной степени зависит от решений международных центров за

---

* аспірант кафедри міжнародних фінансів, Інституту міжнародних відносин, Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор Рогач О.І.

пределами данного государства. Как главные силы здесь выступают ТНК, которые сами являются одновременно и результатом и главными участниками интернационализации. Транснационализация - это новый этап, который представляет собой процесс усиления мировой интеграции в результате глобальных операций ТНК.

Ключевые слова: *инвестиции, международные экономические отношения, транснациональные корпорации (ТНК), транснационализация.*

Постановка проблеми. У сучасній світовій економіці головними провідниками процесів транснаціоналізації є великі виробничо-збутові об'єднання – транснаціональні корпорації (ТНК), що мають все більший вплив на хід розвитку міжнародних економічних відносин.

Під транснаціональною корпорацією розуміється велике об'єднання, що використовує у своїй господарській діяльності міжнародний підхід і передбачає формування і розвиток міжнародного виробничо-збутового, торговельного та фінансового комплексу з єдиним центром прийняття рішень у країні базування і з філіями, представництвами і дочірніми компаніями в інших країнах.

Аналіз основних досліджень і публікацій. В останні роки проблематиці ТНК присвячено велику кількість досліджень (Г. Башинська, В. Білошапко, О. Білорус, І. Лукінов, О. Плотніков, Ю. Пахомов, М. Прохорова, О. Рогач, В. Сіденко, О. Сльозко, С. Соколенко, О. Шнирков, С. Якубовський та ін.). Незважаючи на численні роботи з проблем ТНК, дотепер не було вироблено єдиного уявлення про характер та специфіку діяльності ТНК у світовому економічному просторі взагалі та у межах національних економік зокрема. Дослідження цієї теми у різних вчених є досить суперечливим і неоднозначним, тому феномен ТНК і досі є дискусійним питанням серед спеціалістів, що займаються вивченням сучасних міжнародних економічних відносин. Діяльності ТНК присвячено численні звіти ООН, СОТ, МВФ, конференції ООН з торгівлі та розвитку. Незважаючи на велику кількість

наукових публікацій, проблема впливу ТНК на розвиток України залишається недостатньо дослідженою.

Так, О. Рогач вважає, що транснаціоналізація – це процес посилення світової інтеграції у результаті глобальних операцій ТНК, в межах якої значна частина виробництва, споживання, експорту, імпорту і доходу країни залежить від міжнародних центрів за межами держави [8, с. 149].

Згідно з визначенням А. Мовсисяна і С. Огнівцева, «транснаціоналізація – це процес перенесення частини відтворювальних процесів з однієї країни в іншу (інші) за допомогою прямих іноземних інвестицій, до яких, на відміну від портфельних, відносять інвестиції, зроблені за кордон з метою організації філій або встановлення контролю над іноземними компаніями, стають залежними. Ці інвестиції здійснюються в основному ТНК, які є основою транснаціоналізації» [5, с. 67].

Сьогодні широко використовують визначення ТНК, запропоноване Організацією об'єднаних націй (ООН). Транснаціональна корпорація – найбільш потужна компанія корпоративного бізнесу, яка діє в рамках міжнародного масштабу і відіграє вирішальну роль у посиленні світогосподарських зв'язків; це гігантські, широко диверсифіковані як в галузевому, так і у географічному плані господарські структури, які за своєю економічною потужністю прирівнюються до деяких держав [6].

Згідно з визначенням ЮНКТАД, транснаціональні корпорації – це підприємства, що складаються з материнської компанії та філій цієї компанії, розміщених за кордоном. Головною ознакою материнської компанії є наявність у компанії контролю над активами економічних одиниць, розташованих на території інших держав. Країна, в якій розташовується штаб-квартира і центральний офіс материнської компанії, є країною базування транснаціональної корпорації, у той час як держави, де розташовуються об'єкти вкладень ТНК, виступають в якості країн-реципієнтів [15].

Транснаціональна корпорація (ТНК) - велика фірма (або об'єднання фірм різних країн), що має зарубіжні активи (капіталовкладення) і суттєво впливає на

яку-небудь сферу економіки (або декілька сфер) в міжнародному масштабі. В англійській літературі з міжнародної економіки для позначення міжнародних бізнес-організацій часто використовують терміни «багатонаціональна фірма» (multinational firms-MNF) чи «багатонаціональна корпорація» (multinational corporation - MNC), які використовуються як синоніми [10].

Слід зазначити, що у своєму розвитку транснаціональні корпорації багатьох розвинених країн пройшли довгий еволюційний шлях, змінилось декілька їх поколінь, умовно їх можна розділити на п'ять поколінь (табл. 1).

ТНК об'єктивно є найбільш динамічним елементом світового господарства. Вони стали домінуючим фактором міжнародної спеціалізації та міжнародної торгівлі, тому внутрішні й зовнішні ринки окремих країн виступають окремими сегментами світового ринку. Це стало можливим завдяки тому, що для ТНК не існує поняття національних чи регіональних кордонів: відносини спеціалізації та кооперації встановлюються і розвиваються між підприємствами, які розташовані у різних країнах, але належать до однієї корпорації [2].

На початку XXI ст. у світі налічується понад 85 тис. ТНК і 850 тис. Їх філій. Материнські компанії розташовані головним чином у розвинених країнах (50,2 тис.), більша кількість філій припадає на країни, що розвиваються, (495 тис.). Близько половини світового промислового виробництва і зовнішньої торгівлі зосереджено в ТНК.

Гостра конкурентна боротьба, пошук шляхів доступу до дешевих ресурсів і факторів виробництва змушує ТНК розширювати ринки для інвестування. Так, глобальний приплив ПІІ збільшився у 2013 р. на 9% і становив 1,45 трлн. дол. США. За оцінками експертів ЮНКТАД, світові потоки ПІІ зросли у 2014 р. до 1,6 трлн. дол. США, у 2015 р. – до 1,75 трлн. дол. США і в 2016 р. – до 1,85 трлн. дол. США [2].

Формуючи міжнаціональні виробничі комплекси, ТНК одержують можливість ширше використовувати переваги міжнародного поділу праці та

міжнародної кооперації виробництва і впливати на весь характер міжнародних економічних відносин.

Таблиця 1

Сучасні етапи процесу формування стратегій ТНК

Період	Форми	Форми організації ТНК	Особливості функціонування та сфери діяльності
Друга пол. XIX ст. – перша пол. XX ст.	Колоніально-сировинні ТНК першого покоління	картелі, синдикати	Розробка та видобуток сировини в Азії, Африці та Латинській Америці, його переробка на своїй території
Період між двома світовими війнами	ТНК другого покоління	трести	Функціонування в міжвоєнний період та період мирової економічної кризи 1929–1933 рр. Основна сфера діяльності ТНК – виробництво військово-технічної продукції
Кінець 50-х – 70-ті роки XX ст.	ТНК третього покоління	концерни, конгломерати, концентрація виробництва і капіталу в формі злиття і поглинань	Післявоєнне відновлення Європи і перетворення США в локомотив капіталістичного світу. Найбільша концентрація ТНК була в атомній енергетиці, електроніці, освоєнні космосу. «Золотий час» розвитку ТНК. Ера нестримного споживання побутових товарів та зростання життєвого будівництва. Зростає виробництво легкових автомобілів
Початок 80-х рр. – кінець XX ст.	ТНК четвертого покоління	економічні об'єднання та спілки, що включають кілька країн	Комп'ютерна революція змінює вигляд усього світу: інформація і комп'ютер стали загальнодоступними. ТНК конкурують в виробництві нових товарів, не припиняючи боротьбу за ринки збуту. Триває процес злиття і поглинань, що збільшує концентрацію капіталу в найбільших ТНК. В умовах розпаду СРСР і перетворення США в єдину наддержаву проходив новий переділ світу за володіння енергоресурсами. Процес злиття тривав, але його зміщення стало відбуватися у бік нафто- і газодобувних, переробних, а також металургійних компаній.
Початок XXI ст. - сьогодні	П'яте покоління ТНК	довготривалі стратегічні союзи між корпораціями різних галузей і країн	Характеризується масовим злиттям і поглинанням компаній. В корпоративній практиці спостерігається тенденція перенесення акценту з двостороннього партнерства на створення мереж за участю декількох компаній. Безперервно ростуть і постійно поглиблення торгово-економічні, фінансово-валютні, науково-технічні і виробничі зв'язки між сучасними ТНК дозволяють говорити про глобальний характер їх діяльності. ТНК нового (п'ятого) покоління притаманна опора на сучасну науку і інноваційний бізнес, що робить їх головними генераторами наукових ідей і концепцій та їх розповсюджувачами спільно з новими високими технологіями.

Джерело: таблицю складено особисто автором.

Для віднесення корпорацій до транснаціональних зазвичай застосовують такі критерії:

- число країн, де діє корпорація (мінімум становить від двох до шести країн);

- певне мінімальне число країн, де розміщені виробничі потужності корпорації;
- певний розмір, якого досягла корпорація;
- мінімум частки іноземних операцій у доходах чи продажах корпорації (як правило, 25%);
- володіння не менше 25% голосуючих акцій у трьох або більше країнах;
- інтернаціональний склад персоналу та вищого керівництва корпорації [15].

Таким чином, під транснаціональною корпорацією розуміється велике об'єднання, що використовує у своїй господарській діяльності міжнародний підхід і передбачає формування і розвиток міжнародного виробничо-збутового, торговельного та фінансового комплексу з єдиним центром прийняття рішень в країні базування і з філіями, представництвами та дочірніми компаніями в інших країнах.

Провідну роль у світовій економіці відіграють 100 найбільших ТНК. Більшість з них розміщуються в промислово-розвинутих країнах. 100 провідних ТНК контролюють 70% усіх прямих іноземних інвестицій. Географічна структура розміщення 100 найбільших ТНК: США приблизно 30%; Японія - 20%; Німеччина і Франція по 10%; Великобританія - 7%; Швейцарія - 5% (за даними доповіді ЮНКТАД). Загалом у цих шести країнах розміщено 82 із 100 ТНК.

Щодо загальної суми активів 100 найбільших компаній світу, то на дві країни: США і Японію припадає 70% активів 100 ТНК. Регіональний розподіл активів ТНК: 40% вартості майна 100 найбільших ТНК перебуває за межами країни базування [7].

На частку ТНК припадає до 2/3 всієї світової торгівлі. При цьому ТНК – ключова ланка процесу інновацій володіють більш ніж 80% патентів і ліцензій на нову техніку, технологію і ноу-хау. Близько 75-80% загальносвітового обсягу наукових досліджень і розробок здійснюється в рамках ТНК. Під контролем ТНК знаходиться 90% світового ринку пшениці, кави, кукурудзи,

лісоматеріалів, тютюну, джгуту і залізняку; 85% ринку міді і бокситів; олова - 80%; бананів - 75%, натурального каучуку і сирової нафти. 60% всіх іноземних інвестицій здійснюється в межах 100 найбільших ТНК, тому активізація діяльності ТНК для економіки кожної країни відкриває нові можливості для інтеграції у світовий поділ виробництва, сприяє збільшенню конкурентоздатності на міжнародному ринку. Ринкова капіталізація окремих ТНК складає близько 300-500 млрд. дол. США, а щорічні обсяги продажів складають приблизно 150-200 млрд. дол. США [9, с. 36].

У щорічному рейтингу найбільших корпорацій світу «Fortune Global 500» за 2013 р., в якому компанії ранжуються за обсягом виручки за попередній фінансовий рік, очолив список нафтовидобувний гігант Royal Dutch Shell (Великобританія), річна виручка якого склала 481,7 млрд. дол., а чистий прибуток - 26,6 млрд. дол. На другому місці - мережа торгових центрів Wal-Mart (США). Компанія за рік заробила понад 469,2 млрд. дол., що на 5% більше ніж у 2011 році. Третє місце посіла ще одна нафтова компанія Exxon Mobil (США) з річною виручкою 449,9 млрд. дол. та чистим прибутком 44,9 млрд. дол. [14].

У 2014 р. журнал «FORTUNE» визначив Топ-10 компаній за розмірами своїх доходів. на 1-му місці залишається Wal-Mart Stores з доходами у 476 млн. дол. і прибутками понад 16 млн. дол. Компанія обслуговує більше ніж 100 млн. клієнтів у тиждень. На 2-му місці Royal Dutch Shell - нідерландсько-британська нафтогазова компанія. 3-тє місце посіла китайська нафтохімічна корпорація Sinopec Group, котра добуває 50 тис. барелів нафти в день. 4-те місце - у китайської національної нафтогазової корпорації China National Petroleum. На 5-му місці Exxon Mobil - американська компанія, найкрупніша приватна нафтова корпорація, яка вже вийшла за межі американського ринку і поширюється в інших країнах, таких як Сінгапур і Папуа та Нова Гвінея. За ними йдуть BP (British Petroleum), State Grid (китайська енергетична компанія), Volkswagen (німецька компанія-автовиробник), Toyota Motor (японська

автомобільна компанія) і нарешті Glencore (швейцарська компанія по виробництву споживчих товарів) [14].

Щодо обсягу зарубіжних активів, то гігантський американський конгломерат General Electric має більше активів за кордоном, ніж будь-яка інша не фінансова фірма в світі – понад 500 млрд. дол. Іноземні активи корпорації складають 70% від її загальних активів. За GE слідують такі компанії, як Royal Dutch Shell, BP, Exxon Mobil, Toyota, Total, GDF Suez, Vodafone, Enel, Telefonica, Chevron, E.ON, Eni, Nestle, Volkswagen, Siemens, Honda та ін. [13].

За 2015 рік відзначається стійке збільшення частки китайських компаній в рейтингу: в цьому році їх уже 106, на 6 більше, ніж роком раніше. За кількістю що входять в рейтинг компаній Китай вийшов на 2-е місце (на першому місці США з 128 компаніями). Поріг для проходження в рейтинг Fortune Global 500 в 2015 році виріс до 23,72 млрд доларів США. У першій десятці опинилися 3 компанії з Китаю, причому Sinorec зайняв 2-й рядок рейтингу (на одну вище, ніж роком раніше), а CNPC і State Grid Corporation of China продовжують займати 4-е і 7-е місця [14].

В цілому, сукупна виручка 500 найбільших компаній світу в 2015р. (за даними Fortune Global 500) склала 27,6 трильйонів доларів, а загальний прибуток – 1,5 трлн. доларів. На їх підприємствах працює 67 мільйонів чоловік в 33 країнах планети. Лідером Fortune Global 500 у 2014–2015 рр. є компанія Walmart, яка займається роздрібною торгівлю, річний оборот якої перевищує 482,1 млрд. дол. США, в якій зайнято 2,2 млн. осіб по всьому світу (табл. 2).

Таблиця 2

Топ-10 найбільших компаній світу Fortune Global 500 у 2015 р.

№	Назва ТНК	Сфера діяльності	Річна виручка, млн. \$
1	Walmart	сектор роздрібної торгівлі, США	482,130
2	State Grid Corporation of China	електроенергетика, Китай	329,601
3	China National Petroleum	нафтогазовий сектор, Китай	299,271
4	Sinorec Groupe	нафтохімічна промисловість, Китай	294,344
5	Royal Dutch Shell	нафтогазовий сектор, Нідерланди – Великобританія	272,156
6	Exxon Mobile	нафтогазовий сектор, США	246,204
7	Volkswagen	автомобільна промисловість, Німеччина	236,600
8	Toyota Motor	автомобільна промисловість, Японія	236,592
9	Apple	технологічний сектор, США	233,715
10	British Petroleum	нафтогазовий сектор, Великобританія	225,982

Джерело: [14]

Протягом декількох десятич років лідером серед країн базування з найбільшими ТНК є країни ОЕСР, зокрема США, Японія, країни Європейського Союзу. В останнє десятиліття другою по кількості найбільших ТНК країн став Китай (рис. 1)

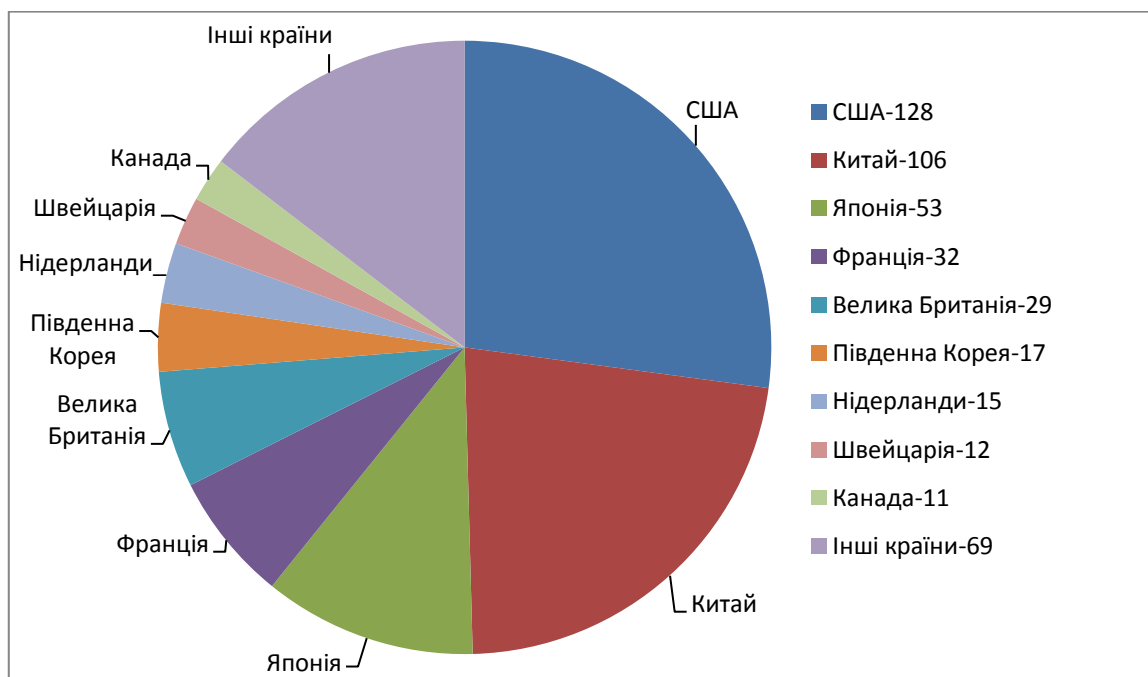

Рис. 1. Національна структура ТНК згідно з Global 500 у 2015 р.

Активність ТНК та приплив прямих іноземних інвестицій в Україну значно поступається іншим країнам східної Європи і СНД. Але Україна остається привабливою для діяльності ТНК, проте деякі фактори цю привабливість нівелюють, знижуючи конкурентні переваги України.

Для ТНК із країн Європейського Союзу та США найбільш привабливими сферами України є:

- українська харчова промисловість. У харчовій індустрії світу лідирують швейцарська компанія Nestle, бельгійська ABInBev, американські Kraft foods та Coca-Cola Company, англо-голландська Unilever;
- підприємства торгівлі. На український ринок вже зайшли Wal-Mart Stores, Carrefour SA, McDonalds Corporation;
- фінансовий сектор. Найкрупнішим представником світових ТНК тут є Райффайзен Інтернаціональ Банк-Холдинг АГ;
- фармацевтика. Відомими в Україні є німецькі BASF SE та Bayer AG.

Саме в цих галузях обіг капіталу є швидким, а комерційні ризики – мінімальні. Привабливим для ТНК із промислово розвинутих країн є також інвестування в інфраструктуру бізнес-послуг для обслуговування, насамперед, підприємств з іноземними інвестиціями.

При виході на новий ринок ТНК потрібно розробити ряд стратегій, які забезпечать мінімізацію ризиків компанії на зовнішньому ринку, а також дозволять зайняти значну частку ринку, що є однією з передумов отримання очікуваного прибутку. Для формування стратегії ТНК необхідно враховувати можливості внутрішнього середовища компанії та загрози, що існують у зовнішньому середовищі діяльності. Основним завданням, що вирішується при розробці стратегії, є забезпеченість узгодженості між цілями корпорації і наявними ресурсами.

Стратегії міжнародних корпорацій, які здійснюють свою діяльність на ринку України, можна умовно поділити на три групи [3].

Перший тип стратегії є характерним для корпорацій, що виготовляють товари внутрішнього споживання та операторів на ринку зв'язку. Це Macdonald's, Coca-Cola, Philip Morris та Kraft. Метою цієї стратегії є збільшення прибутку корпорації.

Метою другого типу стратегії є поглинання значного обсягу нового ринку. До компаній, які використовують цей тип стратегії виходу на ринок України, належать великі компанії-трейдери, що будують переробні заводи і торгівці сільгосппродукцією.

Третій тип стратегії використовують компанії, які добре обізнані з Специфікою функціонування ринку України. Такі компанії в основному мають російське походження, що пояснюється, насамперед, фактом існування географічної спеціалізації [3].

Однією з умов привабливості діяльності ТНК є наявність в Україні важливих факторів зростання виробництва. Серед них виділяють такі, як природні ресурси, наявність достатньо розвинутої регіональної транспортної інфраструктури.

В Україні найбільшими ТНК, які вклали значні фінансові ресурси, є Pepsi Cola з обсягом інвестиційних коштів - 250 млн. дол., «Київстар GSM» - 240 млн. дол., Coca-Cola- 230 млн. дол. та ін. Дані щодо вкладання інвестицій за 2013 р. і найбільші транснаціональні інвестори України наведено у таблиці 3. Лідуючі позиції у 2013 р. займають такі корпорації, як McDonald's, Nestle SA., British American Tobacco та ін.

Важливим виступає з'ясування наслідків розширення діяльності ТНК на українському ринку та виділення основних напрямів розвитку власних ТНК. На особливу увагу заслуговують питання економічної безпеки, під якою розуміють стан національної економіки, що забезпечує задоволення життєво важливих потреб країни в матеріальних благах незалежно від виникнення у світовій економічній системі або всередині країни форс-мажорних обставин соціально-політичного, економічного або екологічного характеру.

Іноземні транснаціональні корпорації готові здійснювати свою діяльність в Україні, проте на заваді їм стають такі фактори, як: нестабільне й надмірне регулювання, відсутність в Україні сталої стратегії та відповідного національного плану дій, недосконалість національного законодавства, нечітка правова система, нестабільність економічної та політичної ситуації, високий рівень корупції в усіх сферах господарської діяльності та неспроможність судової системи належним чином виконувати свої функції, критична ситуація у сфері незалежності судової системи (123 місце серед 129 країн світу), низький платоспроможний попит українських споживачів, труднощі у спілкуванні з урядовими та приватизаційними органами, переобтяженість регуляторними нормами та складність податкової системи, суттєве податкове навантаження. У рейтингу за індексом сприятливості податкової системи, який розраховується на основі трьох показників (кількість платежів, час, необхідний для сплати податків та загальний розмір податків) Україна посідає 181 місце серед 183 країн [7].

Кризові процеси 2013-2014 рр. дедалі більше погіршили позицію України у світовій економіці в середньостроковій перспективі. Сучасна економіка

країни має багато невирішених проблем, серед яких: дефіцит держбюджету та борги України, збройний конфлікт на Донбасі, скорочення промислового виробництва, економічна війна з Росією, криза банківської системи, валютна нестабільність, інфляція тощо. Через це у 2014 р. спостерігалось різке скорочення діяльності ТНК на території України, при чому не лише іноземних, але й українських. Відбулося зменшення частки інвестицій, скорочення кількості філіалів та дочірніх підприємств, особливо у східній частині України, де й досі триває збройний конфлікт. На жаль, поки воєнно-політична та економічна ситуація в країні не врегулюється, очікується подальше призупинення діяльності ТНК та зменшення припливу прямих іноземних інвестицій в економіку України [7].

Висновки. ТНК відіграють важливу роль на сьогоднішньому етапі розвитку світового господарства. Адже вони впливають на економіки країн-реципієнтів, прискорюють науково-технічний процес, інтернаціоналізацію господарського життя. Залучення ПІІ, відкриває для країни доступ до фінансових ресурсів ТНК, а також полегшує інтеграцію до світових економічних процесів, доступ до зовнішніх ринків. Українським підприємствам слід вступати в співпрацю з іноземними ТНК не в якості джерела дешевих сировинних ресурсів або відсталого технологічного приросту, а розвивати промислову, інноваційну кооперацію з метою здобуття більших переваг в глобальних ланцюгах створення доданої вартості ТНК.

Список використаної літератури

1. 200 крупнейших компаний - Рейтинги - Forbes Украина [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://forbts/ua/ratings/>.
2. Доклад о мировых инвестициях – 2014: инвестиции в достижение ЦУР: план действий [Электронный ресурс]. – Режим доступа :http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2014_overviewru.pdf.

3. Дмитришен П. В. Особливості стратегії транснаціональних корпорацій в українській економіці / П.В. Дмитришен, В.А.Гарбар [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.rusnauka.com>.
4. Кочетков В. М. Розвиток українських ТНК як фактор росту економіки країни [Текст] / В. М. Кочетков // Ефективна економіка. - 2013. - № 10. - С. 55-60.
5. Мовсесян А.Г., Огнивцев С.Б. Мировая экономика : [учебник] / А.Г. Мовсесян, С.Б. Огнивцев. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 656 с.
6. Молчанова Е. Взаємодія транснаціональних корпорацій з національними економіками на прикладі України / Е. Молчанова // [Електронний ресурс]. - Режим доступу.<http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/09718.pdf>.
7. Пенська І.О. Особливості впливу ТНК на економічний розвиток України / І.О. Пенська // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право №3 (80) 2015.
8. Рогач О.І. Міжнародні інвестиції: теорія та практика бізнесу транснаціональних корпорацій : [підручник] / О.І. Рогач. – К.: Либідь, 2005. – 720 с.
9. Сорока І.Б. Транснаціональні корпорації та їх роль у процесі активізації міжнародної інтеграції / І.Б. Сорока // Актуальні проблеми економіки. - 2009. - № 9. - С. 35-41.
10. Транснациональная корпорация, ТНК: за дан. универсальной научно - популярной Энциклопедии под. ред. Добровольского А. В. // «Энциклопедия Кругосвет - 2013» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/ekonomika_i_pravo/TRANSNATSIONALNAYA_KORPORATSIYA_TNK.html?page=0,8.
11. Федоренко В.Г. Транснаціональні корпорації як системоутворюючий фактор розвитку національних економік / В.Г. Федоренко // Інвестиції: практика та досвід. - 2009. - № 7. - С. 31-34.

12. Biggest transnational companies [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.economist.com/blogs/graphicdetail/2012/07/focus-1>.

13. Global 500 FORTUNE [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://fortune.com/global500/>.

14. World Investment Report: Transnational Corporations Extractive Industries and Development. – UNCTAD, United Nations, New York and Geneva. – URL:<http://unctad.org/>.